

Срђан КАТИЋ
Историјски институт
Београд

ОБРАЧУНИ КОВНИЦЕ ЗЛАТНИКА У КУЧАЈНИ ИЗ 1562/63. И 1570/71. ГОДИНЕ*

Анстракт: У раду су представљена два годишња извештаја ковнице златника у Кучајни. Ради се о првом и последњем извештају из дефтера ковнице златника, који обухвата период од 1562. до 1571. године. У њима се налазе подаци о закупцима, еминима и писарима ковнице, количинама утрошеног злата, искованим златницима, државним таксама, мајсторини и испорукама новца. Извештаје су сачинили и оверили потписима и печатима службеници Београдског надзорништва царских прихода.

Кључне речи: Османско царство, Кучајна, ковница новца, рудник, златници.

Скоро цео век после османског освајања на територији данашње Србије новац је кован само у Новом Брду. Тако је било све до 1553. године када су у Кучајни отворени нови рудник и ковница златног и сребрног новца.¹ Кучајнска ковница радила је нешто дуже од пола века, а хронолошки последњи документ којим располажемо односи се на закуп рудника, ковнице и радничког хаса из 1605. године.²

---

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Српско друштво од друге половине 17. века до краја Првог светског рата. Постојаност и промене* (Ев. бр. 147027).

¹ С. Катић „Улога Јевреја у отварању и развоју рудника Кучајна и Мајданпек у другој половини XVI века", *Годишњак за друштвену историју*, 1–2 (2001) 7-8.

² Başbakanlık arşivi (BBA) Istanbul, *Maliyeden müdevver defteri*, MAD 654.

О раду кучајнске ковнице пронашли смо бројне појединачне документе, као и два дефтера, који се чувају у Архиву Председништва Владе Републике Турске у Истанбулу. Први дефтер садржи податке о запосленима у периоду од 1566. до 1579. године, а други десет годишњих обрачуна о ковању златника од 06.02.1562. до 20.10.1571. године,³ од којих први и последњи представљамо у овом раду.

У ковницама новца, попут Кучајнске, потпуно независно пословале су ковнице златног и сребрног новца. Обе ковнице имале су посебна рачуноводства и одвојено су издаване у закуп. Што се радног процеса тиче, златници и акче ковани су у истој згради, уз употребу великог дела истог алата, а већина запослених учествовала је у оба производна процеса.⁴ Годишњи обрачуни ковница сребрног новца били су примарни и садржали су податке о платама запослених, потрошном алату и уделу сарафа, док су се обрачуни ковница златника односили само на производњу.⁵

Обрачуни ковница златника сачувани су као књиге или као појединачне листине и написани су финансијским писмом – сијака-том. Рађени су типски и били су подељени на неколико целина. У уводном делу уписан је датум почетка и краја обрачунске године и имена управника ковнице – емина, главног писара и закупца. У средишњем, уједно и најважнијем, делу обрачуна налазе се подаци о количини употребљеног злата, искованим златницима и такси на ковање. Од прихода таксе одбијане су мајсторине, а потом је преостали износ најчешће слат у царску благајну, или посадама утврђења на име плата. За сваку пошиљку уписани су подаци о суми, лицу задуженом за испоруку, и датуму приспећа.

---

³ ВВА, *Kâmil Kereci Tasnifi* [у даљем тексту: КК] 718, 1-25. Обрачунска година у руднику и ковници новца у Кучајни почињала је првог дана џемазијелахира, шестог месеца муслиманског лунарног календара, према коме година година траје 354 дана (КК 718; ВВА, *Bab-i defteri, Başmuhasebe kalemi* – D.BŞM 61). То је и разлог што је наведени десетогодишњи период краћи за 110 дана. Интересантно је да је у оближњем руднику Мајданпек обрачунска година почињала првог августа, уз примену сунчевог календара од 365 дана (С. Катић, *Османски документи о руднику Мајданпек XVI-XVIII век*, Мајданпек 2009).

⁴ Н. İncelik, "Dâr al-Darb", *Encyclopaedia of Islam*², CD – ROM Edition v. 1.0, Brill, Leiden 1999, II, 117b.

⁵ КК 718; D.BŞM 61; MAD 654; MAD 656 .

Извештаје су сачинили и потписима и печатима оверавали надзорник и кадија-инспектор Београдског надзорништва царских прихода, чија се надлежност простирала на санцаке: Смедерево, Крушевац, Зворник и Срем. Они су на основу обрачуна управника ковнице и локалног кадије, као и личног увида неког од службеника надзорништва правили сажети извештај.

За анализу годишњих обрачуна ковнице златника неопходно је располагати већим бројем повезаних обрачуна, или што је још важније годишњим извештајима о раду матичног рудника који потичу из истог периода. Када се ради о Кучајни у континуитету можемо пратити производњу злата у периоду од 1559/60. до 1575/76. године. Она је зависила од учинка рудара, као и од садржаја злата у сребру, који се у наведеном периоду кретао од 0,67 до 2,93 процента.⁶ Производњу злата карактерисале су велике осцилације. Од 1559/60. године када је произведено 9.043 грама злата, за само шест година производња је смањена за више од десет пута, да би после неколико кризних година уследио раст и већ 1572/73. добијено је 6.229 грама злата.⁷

Поређењем десет годишњих извештаја о раду рудника и ковнице златника из истог периода може се закључити да се производња злата у руднику најчешће битно разликовала од количине искованог злата у ковници и да је тај однос зависио од тренутних потреба државе и тражње на тржишту. То је приметно и у извештајима које представљамо у раду; 1562/63. у руднику Кучајна произведено је 3.686 грама злата, од којих је 2.189 грама исковано у златнике у локалној ковници, док је 1570/71. произведено свега 1.108 грама, а у златнике је исковано 3.849 грама.⁸

Повезаност поменутих докумената важна је и зато што би се само на основу приказаних извештаја могло закључити да је ковница била под државном управом, јер су јој 1562/63. и 1570/71. управници били царски службеници Бехрам и Хусејин. Ради се, међутим, о ванредним околностима, јер је почетком шездесетих година царски службеник Бехрам био послат да организује прве закупе рудника Ку-

---

⁶ D.BŞM 61.

⁷ D.BŞM 61.

⁸ Исто; КК 718, 1.

чајна и Мајданпек, док је Хусејин упућен да, после две-три кризне године, консолидује производњу и унапреди рад рудника и ковнице новца. Тако је настала неубичајена ситуација у којој су ковницом управљала два емина, речени Хусејин и дотадашњи емин и закупац Мустафа, коме је 20.10.1571. године истицао закуп.⁹

У периоду који је обухваћен у дефтеру ковнице, један златник званично је вредео 60 акчи, али се од 1566. када је смањена тежина акче са 0,73 на 0,68 грама, појавио црни курс по коме је златник мењан за 65 до 70 акчи.¹⁰ Тако се може израчунати да је 1562/63. године 617 искованих златника вредело 37.020 акчи, док се 1570/71. године по званичном курсу за 1.082 златника могло добити 64.920 акчи, а по тржишном око десетак процената више.

Поред таксе на ковање златника наведене у дефтеру, постојале су још две, од којих је такса на отпатке настале приликом ковања златног и сребрног новца (*resm-i remâd*) убрајана у приходе мукате Кучајна. Такса на отпатке увек је изражавана у новцу, па се не може одредити удео злата и сребра, као ни проценат отпада. Када се ради о злату, извештај из 1570/71. то омогућава, јер је у њему наведено да је у процесу ковања 3.848,8 грама злата отпало 107,1 грама злата (2,8%), чија је вредност износила 1.627,5 акчи.

Годишњи извештаји о производњи злата у руднику и извештаји о ковању златника омогућили су нам и да спознамо праву тежинску вредност мерне јединице зрно (*habbe*), коришћене у мерењу злата, драгог камења и других скупочених материјала. На основу литературе, могло би се закључити да је зрно било 96. део основне мерне јединице мискала,¹¹ као што је то било у време Омејада и Абасида.¹²

⁹ О делатности поменутих државних службеника види опширније: С. Катић „Улога Јевреја у отварању и развоју рудника Кучајна и Мајданпек у другој половини XVI века”, *Годишњак за друштвену историју*, 1–2 (2001), 7–17.

¹⁰ Ş. Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge 1999, 63. У неколико годишњих извештаја ковнице из шездесетих година златник је, међутим, обрачунаван по 59 акчи (КК 718, 1–9).

¹¹ Мискал – мера за тежину, коришћена за мерења злата, бисера и других скупочених материјала. До краја 17. века у званичној употреби био је тебриски мискал од 4,608 грама, а потом руми мискал од 4,810 грама. Однос мискала и дирхема био је 1:1,5.

Са сигурношћу се, међутим, може тврдити да је у питању мера која одговара 24. делу мискала. На то упућује број уписаних зрна, који је у више од двадесет случајева увек мањи од 24. И у два извештаја које представљамо у раду три пута су наведена зрна и то два пута по 6 и једном 20 зрна, што је заправо четвртина, односно пет шестина мискала. Поред тога, у рударским дефтерима вредност злата прерачуната је у акчама, што с познатом ценом мискала (до 1564. 68, а потом 70 акчи), омогућава да се на основу вишка акчи лако одреди цена зрна, а тиме и његов тежински однос према мискалу.¹³

Годишњи обрачуни у руднику и ковници у Кучајни прављени су према лунарном календару, који има 354 дана, па би требало имати у виду да су наведени износи за 3% мањи од реалних.

---

¹² Н. Inalcik, "Introduction to Ottoman Metrology", *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London 1985, 322; N. Aykut, "Para Tarihi bakımından osmanlı gümüş sikkeleri", *V Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, Istanbul 1989, 727-731.

¹³ Тако је, на пример, 1563/64. године десетина злата у руднику Кучајна износила 74 мискала и 18 зрна, што је по цени од 68 акчи за мискал износило 5.083 акче. С обзиром на то да је 74 мискала вредело 5.032 акче, остатак од 51 акче представљао је вредност 18 зрна, односно $\frac{3}{4}$ мискала. Овај, као и бројни други примери доказују да је један мискал имао 24 зрна.

1. s.)

Muhâsebe-i

mahsûlât-i vâridât-ı zeheb-i evânîye-i dârü'd-darb-i Kuçayna 'an gurre-i Cumâde'l-âhir el-vâkı' fî sene 969. ilâ gâye-i Cumâde'l-evvel el-vâkı' sene 970. be-zabt-ı Behrâm hâdim-i hâkânî el-emîn ve be-kalem-i Hüseyin el-kâtib

Asl-ı zeheb

Hâlis

Miskal 474 habbe 20

Minhâ

[Sikke-i hasene-i sultâniyye aded 617]

resm-i sikke-i hasene-i sultâniyye

Sikke aded 27 nakdiyye 8

Muhâsebe-i nakkdiyye

Asl-ı mâl

1.601

'an mahsûl-i resm-i sikke-i sultâniyye

sikke-i hasene aded 27 fî 59 semen 1.593

nakdiyye 8

Vuzı'a min zâlik

Et-teslîmât

İrsâliyye be-Hızâne-i Âmire be-nakl-ı Mustafâ gulâm-ı şâhî ber müceb-i hükm-i şerîf ve huccet-i Mevlânâ Bedreddîn kâdî-i Niş el-müfettiş el-vâkı' fî 28. Cumâde'l-âhir sene 970. 1.494

sikke-i hasene aded 25 fî 59 semen 1.475

Nakdiyye 19

resid fî 13. Receb sene 970.

Be-cihet-i üstâdiye be her elf miskal fî 3 sikke

sikke-i hasene 1 nakdiyye 57 116

Hurrire bi-ma'rifet-i efkar-ül-verâ Mahmûd b. Îsâ el-kâdî bi-Niş el-müfettiş *mühür*

Hurrire bi-ma'rifeti'l-fakîr Mü'min en-nâzır

mühür

ПРЕВОД

1. стр.)

Обрачун

прихода од производа од злата ковнице новца у Кучајни од првог дана цемазијелахира 969. године (06.02.1562) до последњег дана цемазијелевела 970. године (25.01. 1563) вођен од стране Бехрама, царског слуге, емина, а написан пером Хусејина, писара

Капитал у чистом злату

Мискала 474 зрна 20 (2.188 gr)

Од тога

[царских златника комада 617]¹⁴

Такса за ковање царских златника

У златницима 27 комада у сребрном новцу 8 [акчи]

Обрачун у сребрном новцу

Капитал 1.601 [акча]

Приход од таксе за ковање царских златника

у златницима 27 комада по 59 [акчи] износи 1.593 [акче]

у сребрном новцу 8 [акчи]

Одузето од тога:

---

¹⁴ За разлику од већине обрачуна писар није навео број искованих златника, јер су за њега очигледно били примарни подаци о количини злата и такси за ковање. Број златника се, међутим, лако може израчунати множењем укупног броја мискала са 1,3. Османски златник је, за разлику од сребрне акчи, вековима очувао своју вредност. Када је Мехмед II почео да га кује 1477. године прописано је да се од 100 мискала злата кује 129 златника. До средине XVII века, тежина златника смањена је за свега 1,5%. Први пут то је учињено 1526. године, када је одлучено да се од 100 мискала кује 130 златника и 1564. када је тај број повећан на 131. При том је очувана чистоћа злата од 23½ карата, или 0.997% (Ş. Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge 1999, 63,136).

Пошиљка царској благајни коју је однео Мустафа, царски паж, сходно часној заповести и хуцету мевлане Бедредина, кадије Ниша и муфетиша, која је била 28. цемазијелахира 970. године (22.02.1563)
Износ: 1494 [акче]

у царским златницима 25 комада по 59 [акчи] износи 1.475 [акчи]
у сребрном новцу 19 [акчи]

Исплата мајсторине, на сваких 1.000 мискала по 3 златника 116
[акчи]
царски златник 1 и у сребрном новцу 57 [акчи]¹⁵

*Написано под надзором најубеднијег створа
Махмуда сина Исе, кадије Ниша, муфетиша*¹⁶ *печат*

Написано под надзором сиротог Мумина, назира *печат*

25. стр.)

Обрачун

прихода од производа кучајнске ковнице златника од првог дана цемазијелахира 978. године (31.10.1570) до последњег дана цемазијелевела 979. године (20.10.1571), вођен од стране Хусејина припадника силахдара, емина, а написан пером Џамшида, писара, у периоду закупа Мустафе¹⁷ емина, закупца.

Главница у злату

мискала 835 зрна 6 (3.848,8 gr)

Од тога

---

¹⁵ Вероватно због заосталог дуга или додатне услуге ковничара обрачуната мајсторина је за тридесетак акчи већа од прописане.

¹⁶ Службу муфетиша, односно кадије-инспектора на Београдском незарету обављао је један од локалних кадија, да би од 1567. године та дужност прешла у искључиву надлежности београдског кадије.

¹⁷ Мустафа је био преобраћеник, становник рударског насеља Крешево у Босни. Поред ковнице златног и сребрног новца држао је у закупу и рудник Кучајну (MAD 654, 260)

Вредност

чисто злато истопљено у процесу
мискала 812 зрна 0 (3.741,7 gr) мискала 23 зрна 6 (107,1 gr)

златника државна такса
1.082 1.082 акче

С тим заједно

Предато

Пошиљка царској благајни коју је обавио Рецеп-бег, гуребаи јемин,¹⁸
пошиљком за Невруз,¹⁹ 979. године
944 [акче]
*У приходу од 1.076 [акчи] у оквиру [пошиљке] од 18.740 [акчи]²⁰
испоручио 25. шевала 979. године (11.03.1572)*

у корист мајсторине 138 [акчи]²¹

*Потпис: Најпонижнији од слугу Божијих, Лутфи,
заступник у кадилуку Београд, муфетиш печат*

Потпис: Написано са знањем убогог Мумина, назира печат

---

¹⁸ Припадник петог буљка царске коњице. Пети и шести буљук чинили су заједнички одред, у коме су гуребаи јемини били на десном крилу, а гуребаи јесари (6. буљук) на левом.

¹⁹ За слање новца добијеног од царских прихода постојала су два оријентацијона термина: Невруз-персијска Нова година која се прославља првог дана пролећа и августовска пошиљка првог дана августа.

²⁰ Мање пошиљке новца, попут горе наведене, припајане су већим испорукама, које су најчешће упућиване из самог рудника Кучајне или из локалне ковнице новца. Пошто се у годишњем извештају рудника не помиње наведена сума, вероватно се ради о пошиљци ковнице сребрног новца. Том приликом поменути Рецеп је носио и 30.000 акчи из рудника Мајданпек (С. Катић, *Османски документи о руднику Мајданпек XVI-XVIII век*, Мајданпек 2009, 71).

²¹ У обрачунима из претходних година наводи се да је мајсторина износила три златника на 1.000 обрађених мискала злата и да је рачуната према обрачунском курсу од 59 акчи за златник (КК, 718).

Srđan Karić

**ACCOUNTS OF THE KUČAJNA GOLD COINS MINT
DATING FROM 1562/3 AND 1570/1**

Summary

Two annual business reports of the Kučajna gold coins mint, presented in this work, provide valuable information on mint production, i.e. minted gold coins, money delivery, quantity of the used gold, but also on the workers' salaries and state taxes. They contain data about renters, *emîns* and mint scribes too.

The Kučajna mint was opened in 1553. at the same time as mine of Kučajna. More than half a century gold coins - *sultaniyye* and silver coins - *akçe* were minted there. Manufacturing process was separated, as well as the bookkeeping and lease of *sultaniyye* and *akçe* workshops.

Accounts of the Kučajna gold coins mint were written in *siyaqat* writing by the employees of the *Belgrad nezareti* (Belgrade royal incomes supervisor office)

Key Words: Ottoman Empire, mint, gold coins (*sultaniyye*), Kučajna, *habbe*.

Чланак примљен: 31. 03. 2010.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 15. 10. 2010.